

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัย

Learning Experience Management for Enhancing Citizenship in Early Childhood

สิรินทร์ ลัดดากรม บุญเชิดชู

บทคัดย่อ

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในเด็กปฐมวัย นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง โดยกำหนดแนวทางในการจัดประสบการณ์ภายใต้มีนทัศน์สองประการ ประกอบด้วยมีนทัศน์ของพลเมือง ความเป็นพลเมือง และพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย กับ มีนทัศน์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองกับการศึกษาปฐมวัยในสี่แนวทาง ดังนี้ 1) การจัดประสบการณ์ผ่านการเล่นเพื่อเรียนรู้ความเป็นพลเมือง ซึ่งเป็นการพัฒนาปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การรู้จักแบ่งปัน การเรียนรู้การเป็นผู้นำและผู้ตาม การเรียนรู้กฎและกติกาต่าง ๆ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและความคิดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและความเป็นจริง 2) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ โดยเป็นการพัฒนาเด็กในด้านคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองที่มีความสามารถทั้งในด้านของสติปัญญาและทักษะ หรือ สมรรถนะการอยู่ร่วมกันในสังคม 3) การจัดประสบการณ์ผ่านบทบาทของครูผู้ปลูกฝังคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยในบทบาทของครูผู้เป็นประชาธิปไตย และบทบาทของผู้ใหญ่ที่มีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย และ 4) การจัดประสบการณ์เพื่อสร้างคุณค่าความเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการทางสังคมในสถานศึกษาปฐมวัยด้วยรูปแบบการสังเกตเลียนแบบจากตัวแบบกับการบอกหรือสอนกันโดยตรงเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองที่ดี ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัย ครู ผู้ปกครอง และโรงเรียนต้องร่วมกันพิจารณาเนื้อหา แนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ เพื่อพัฒนามโนทัศน์ ทักษะ และคุณลักษณะของเด็กให้มีความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่มีความตระหนักและเห็นคุณค่าในตนเองและส่วนรวม มีความรับผิดชอบต่อนานาชาติ และการมีบทบาทที่เหมาะสมในสังคม

คำสำคัญ: การจัดประสบการณ์การเรียนรู้/ความเป็นพลเมือง/เด็กปฐมวัย

Abstract

As part of civic education, guidelines for learning experience management consist of two concepts: the concept of the citizen, citizenship, and citizens in a democratic society and the concept of civic education and early childhood education, in four ways: 1) learning experience management through playing for learning citizenship which develops social interaction, sharing, rules and regulations, leader and follower roles including moderating behavior and ideas to the environment and real life; 2) learning experience management to develop good and high quality citizenship through child attribute development with having the capacity of a citizen; cognition and skills, or competency for living in society; 3) learning experience management through the role of teachers to instill the attributes of citizenship in a democratic society in a the role of democratic teacher and adult role to be one of citizenship in democratic society; and 4) learning experience management to create the value of citizenship through the socialization process in early childhood school such as imitation from modeling and teaching about being a good citizen. In the area of learning experience management for enhancing citizenship in early childhood, the teachers, parents and school have to share contents, approach, and method of learning experience for developing the concepts, skills, and characteristics of citizenship in a democratic society with awareness and self-esteem and collectivity, responsibility, and a proper role in society.

KEYWORDS: LEARNING EXPERIENCE MANAGEMENT/CITIZENSHIP/EARLY CHILDHOOD

บทนำ

ความท้าทายของศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งมีความหลากหลาย ซับซ้อน มโนทัศน์ (concept) และกระบวนทัศน์ (paradigm) ของบุคคลจึงถูกปรับเปลี่ยนตามกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการดำรงชีวิต วิถีชีวิตท่ามกลางความร่วมมือและแข่งขันทั้งในระดับสังคมโลก ประเทศชาติ และบุคคลที่มีสถานะความเป็นพลเมือง (citizenship) ดังนั้นนับว่าพลเมือง (citizen) มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่และพัฒนาประเทศ พลเมืองเป็นกำลังของประเทศที่จะนำไปสู่ความเจริญ ความก้าวหน้า ความมั่นคงอย่างยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ประเทศต่างๆ จึงจำเป็นต้องพัฒนาพลเมืองให้เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ ซึ่งการพัฒนาพลเมืองนั้นเป็นกระบวนการทางสังคม (socialization process) ที่ต้องเรียนรู้ร่วมกันผ่านสถาบันทางสังคม (social institution) ที่ทำหน้าที่ต่างๆ เริ่มจากสถาบันครอบครัวมาสู่สถาบันการศึกษา รวมทั้งสถาบันอื่นไม่ว่าจะเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันทางการเมือง สถาบันทางด้านศาสนา สถาบันสื่อสารมวลชน ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการทำให้ประชาชนปฏิบัติตามสถานภาพ บทบาท หน้าที่ของพลเมืองดี และการที่พัฒนาพลเมืองไปสู่การเป็นพลเมืองดีที่มีคุณภาพได้นั้น จำเป็นต้องให้พลเมืองมีการศึกษา มีจิตสำนึก มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ของตนและสังคมส่วนรวม ซึ่งการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองเป็นรูปแบบการศึกษาในวิถีชีวิตผ่านกระบวนการทางสังคม ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และการเรียนรู้ทางสังคมอื่นที่เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ในแวดวงการศึกษาที่ผ่านมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับเยาวชน (youth) หรือวัยรุ่นที่กำลังจะก้าวเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ เพราะมีความเห็นว่าในวัยนี้สามารถมีความเข้าใจ สมมติฐานต่าง ๆ สามารถพิจารณามุมมองที่หลากหลาย เข้าใจสิ่งที่เป็นเหตุเป็นผล และมีความเชื่อส่วนบุคคล แต่ในความเป็นจริงการพัฒนาความเป็นพลเมืองผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียนต้องเริ่มที่ระดับปฐมวัย เพราะการศึกษาปฐมวัยเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการพัฒนาบุคคลทั้งในด้านสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตใจ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืน (sustainable) โดยต้องพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง และการเริ่มต้นพัฒนาที่ถูกต้องควรเริ่มต้นในเด็กปฐมวัย ดังที่องค์การ UNICEF ได้กล่าวไว้ว่า “เด็กเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืน” (children are the foundation of sustainable development) (UNICEF, 2015 อ้างถึงใน สิรินทร์ ลัดดาภิบาล บุญเชิดชู, 2559) ดังนั้นการพัฒนาความเป็นพลเมืองในระดับปฐมวัยจึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการพัฒนามโนทัศน์ (concept) ทักษะ (skill) และคุณลักษณะ (character) ของบุคคลให้สอดคล้องกับลักษณะของสังคมที่พึงประสงค์ โดยเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพของประเทศ สำหรับประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข จึงมีความจำเป็นต้องพัฒนาความเป็นพลเมืองให้มีความตระหนักรู้ในตนและสังคมมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ และความรับผิดชอบต่อ ดังที่ ภิวัตน์ บุรีกุล และ รัชวดี แสงมเหษณ์ (2557) กล่าวว่า พลเมืองในสังคมประชาธิปไตย สมาชิกของสังคมต้องใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบต่อเสรีภาพผู้อื่น เคารพความแตกต่าง และเคารพกติกาในนานาประเทศ

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในเด็กปฐมวัย นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง (civic education) ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นครู ผู้ปกครอง และโรงเรียนต้องร่วมกันพิจารณา เนื้อหาสาระ แนวทาง วิธีการ เพื่อพัฒนานวัตกรรม ทักษะ และคุณลักษณะของเด็กให้มีความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่มีความตระหนักและเห็นคุณค่าในตนเองและส่วนรวมในการดำรงชีวิต มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และการมีบทบาทที่เหมาะสมในสังคม

เนื้อหา

บทความนี้มีความมุ่งหมายในการนำเสนอแนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในเด็กปฐมวัย ซึ่งเกี่ยวข้องกับมโนทัศน์หลักสองประการ ได้แก่ มโนทัศน์ของพลเมือง ความเป็นพลเมือง และพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย และมโนทัศน์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองกับการศึกษาปฐมวัย โดยนำเสนอเนื้อหาตามลำดับดังนี้

มโนทัศน์ของพลเมือง ความเป็นพลเมือง และพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย

ก่อนที่จะกล่าวถึงการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัย ควรที่จะต้องเข้าใจมโนทัศน์ของคำว่าพลเมือง ความเป็นพลเมือง และพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย เสียก่อนเพื่อที่จะจัดการพัฒนาเด็กปฐมวัยได้อย่างเหมาะสม ดังนี้ “พลเมือง” มีความหมายตามคำว่า “กำลังของประเทศ” ซึ่งในความหมายนี้พลเมืองย่อมมีความผูกพันกับประเทศซึ่งเป็นที่อาศัยโดยได้รับสิทธิ (rights) ตั้งแต่เกิด ดังนั้นจึงจำเป็นที่พลเมืองต้องมีหน้าที่ (duty) เพื่อประเทศด้วยการทำหน้าที่ต่าง ๆ ได้อย่างสมบูรณ์จึงจะเป็นกำลังของประเทศ ซึ่งสัมพันธ์กับความเป็นพลเมือง เพราะ “ความเป็นพลเมือง” มีความหมายถึงสถานะของการเป็นพลเมืองที่แสดงถึงคุณภาพของบุคคลในฐานะที่เป็นสมาชิกหนึ่งของชุมชนหรือประเทศ ดังที่ U.S. Department of Education (2005) ได้กล่าวถึงความเป็นพลเมืองไว้ว่า “ความเป็นพลเมืองต้องกระทำสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันเพื่อชุมชนและประเทศของเรา” (citizenship requires doing our share for our community and our country) ส่วนการเป็น “พลเมืองดี” หมายถึง การทำให้เกิดสังคมที่ดีและมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการสร้างสิ่งที่ดีกว่า (Being a good citizen means caring about the good of society and participating actively to make things better) ดังนั้นประเทศต่าง ๆ จึงปรารถนาที่จะทำให้พลเมืองของตนเป็นพลเมืองดีและมีคุณภาพเพื่อเป็นกำลังของประเทศ โดยที่วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ (2553) แสดงทัศนะไว้ว่า “พลเมืองดีมีคุณภาพ” จะต้องเป็นพลเมืองที่มีการศึกษา ซึ่งหมายถึง 1) มีสุขภาพที่ดีทั้งกายและจิตใจ 2) มีความรู้และความรอบรู้ที่แตกฉานพอสมควร ขณะที่ “หลักคิด” ที่ถูกต้องตามธรรมะของศาสนา และ 3) มีจิตสำนึกที่ผู้มีการศึกษาพึงจะมี อาทิ จิตสำนึกในอิสรภาพแห่งความคิด จิตสำนึกในการเคารพกฎหมาย จิตสำนึกในคุณธรรม และจริยธรรม จิตสำนึกในความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา จิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ และจิตสำนึกทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้พลเมืองร่วมกันสร้างสรรค์สังคมเพื่อให้ดียิ่งขึ้น

ความเป็นพลเมืองมีความสัมพันธ์กับลักษณะสังคม เพราะแต่ละสังคมมีการให้คุณค่า (value) ที่แตกต่างกัน ดังเช่นสังคมประชาธิปไตยมีการให้คุณค่ากับสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ดังนั้น “พลเมือง

ในสังคมประชาธิปไตย” จึงมีการกำหนดคุณลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะของสังคม โดยปริญา เทวานฤมิตรกุล (2010) กล่าวว่า พลเมืองของระบอบประชาธิปไตย ประกอบไปด้วยลักษณะหกประการ ดังต่อไปนี้คือ 1) มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้ 2) เห็นคุณค่าเหมือนกัน 3) ยอมรับความแตกต่าง 4) เคารพสิทธิผู้อื่น 5) รับผิดชอบต่อสังคม และ 6) เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม ทำนองเดียวกัน วรากรณ์ สามโกเศศ (2554) กล่าวว่า พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยสามารถสรุปคุณสมบัติได้หกประการ ประกอบด้วย 1) มีอิสรภาพ (liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์ 2) เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคล 3) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง 4) เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าเหมือนกันมองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง 5) เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช้กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย 6) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบและร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง

การพัฒนาพลเมือง ความเป็นพลเมือง และพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย เป็นสิ่งที่ประเทศทั้งหลายที่ประสบความสำเร็จในการปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ประเทศส่วนใหญ่ในทวีปยุโรปและประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ เรียกสิ่งเหล่านี้ว่าเป็น “การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง” หรือ “civic education” เพื่อสอนและฝึกฝนบุคคลให้เป็นพลเมือง โดยเริ่มสอนกันตั้งตั้งแต่ในชั้นอนุบาลและชั้นประถมศึกษาต่อเนื่องไปจนจบชั้นมัธยมศึกษาในประเทศเหล่านี้ สิ่งแรกที่เด็กจะต้องเรียนในโรงเรียนอนุบาล เมื่อมีความขัดแย้งหรือมีการทะเลาะกันเกิดขึ้น ก็คือ ห้ามตีกัน โดยครูจะจับแยกกันทันทีและจะให้เรียนรู้กติกาพื้นฐานประการแรกของการอยู่ร่วมกันในสังคมตามระบอบประชาธิปไตย คือ ขัดแย้งกันได้แต่ห้ามใช้ความรุนแรง (ปริญา เทวานฤมิตรกุล, 2010) การศึกษาเป็นการสะท้อนให้เห็นคุณค่าของความเสมอภาคด้วยความรู้ นำไปสู่การสร้างสังคมประชาธิปไตยในโรงเรียน และหากโรงเรียนไม่นำไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยแล้ว เด็กและเยาวชนอาจจะสูญเสียความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ต่อ ๆ ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่เด็กเห็นในสิ่งที่พูดกับการกระทำไม่ตรงกันของผู้ใหญ่ ซึ่งศักดิ์ชัย นิรุษทวี (2548) สรุปไว้ว่า การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง มีใช้ในสามมิติ คือ 1) การศึกษาที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมือง (education about citizenship) เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเน้นการสอนให้นักเรียนมีความรู้ 2) การศึกษาผ่านความเป็นพลเมือง (education through citizenship) จะเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้โดยการลงมือกระทำของนักเรียนเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรง ได้พบของจริงจากสังคมในโรงเรียนและภายนอกโรงเรียนเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในบทบาทของสมาชิกของสังคมจากประสบการณ์ และ 3) การศึกษาสำหรับหรือเพื่อความเป็นพลเมือง (education for citizenship) มีจุดเน้นที่จะให้นักเรียนได้มีเครื่องมือสำหรับการเตรียมตัวเป็นพลเมืองดี เครื่องมือดังกล่าวได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติ ค่านิยม และความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นพลเมืองเพื่อเตรียมให้นักเรียนมีบทบาท มีส่วนร่วมรับผิดชอบสังคมเมื่อเด็กเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งตามฐานคิดนี้ การเรียนการสอนเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดีจะเชื่อมโยงเข้ากับกระบวนการเรียนการสอนทั้งระบบ ดังนั้น การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองจึงสรุปได้ตามทัศนะของชยอนันต์ สมุทวณิช (2557) ที่กล่าวว่า การศึกษาเพื่อสร้าง

พลเมืองประกอบด้วย 1) เนื้อหา หรือแนวทางและวิธีการ และ 2) ทักษะ โดยที่ผู้เกี่ยวข้องต้องร่วมกันพิจารณาว่า การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง จะประกอบด้วยเนื้อหาและทักษะอะไรที่จำเป็น และแนวทางการพัฒนาความเป็นพลเมือง โดยต้องพิจารณาให้สอดคล้องกันทั้งระบบการศึกษา

มโนทัศน์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองกับการศึกษาปฐมวัย

มโนทัศน์หนึ่งซึ่งต้องมีการทำความเข้าใจคือ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองกับการศึกษาปฐมวัย เพราะจะได้เข้าใจการพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัยได้อย่างถูกต้องตรงประเด็น ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) (UNESCO, 2005) ได้ให้ความหมายของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองไว้ว่า เป็นการจัดการศึกษาให้เด็กตั้งแต่ระดับปฐมวัยเพื่อให้มีความคิดที่ชัดเจน และมีความเข้าใจในฐานะพลเมืองที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยยึดสังคมอันหมายถึงประเทศหรือรัฐเป็นหลัก โดยได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักในการให้การศึกษาแก่บุคคล ทั้งในด้านจริยธรรม และกฎหมาย รวมทั้งการให้การศึกษาแก่พลเมือง ใน 4 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย 1) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมในด้านเสรีภาพของบุคคลแต่ละคนและเสรีภาพร่วมกัน โดยปฏิเสธความรู้สึกในการแบ่งแยกทุกประเภท 2) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับหน่วยงานในด้านการปกครอง การมีส่วนร่วมในการปกครองอย่างเป็นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมในองค์กรภาครัฐ 3) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับวิถีชีวิตประชาธิปไตย และ 4) ความรับผิดชอบของบุคคลในฐานะที่เป็นพลเมืองต่อชุมชนและสังคม การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่เริ่มต้นตั้งแต่เด็กปฐมวัย จะเป็นฐานชีวิตที่สำคัญ ดังที่ วรากรณ์ สามโกเศศ (2554) กล่าวว่า การเรียนรู้กับประสบการณ์จริงในวิถีชีวิตทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ความเข้าใจในความเป็นพลเมือง และการพัฒนาประชาธิปไตย จนก้าวลึกไปถึงการมีจิตสำนึกมีจิตวิญญาณประชาธิปไตยการดำเนินงานเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองและสังคมประชาธิปไตยนั้น หน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบดูแลการจัดการศึกษาของชาติในทุกๆระดับทั้งในระบบการศึกษา และนอกระบบการศึกษาต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางโดยเชื่อมประสานและอำนวยความสะดวกให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องรวมถึงภาคเอกชนและองค์กรภาคประชาชนเข้ามาทำงานร่วมกันภายใต้ยุทธวิธีที่หลากหลาย แต่มี “ยุทธศาสตร์เดียวกัน” ในการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองสำหรับเด็กและเยาวชน โดยเร่งให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรในสถานศึกษา ตั้งแต่ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาทุกคนโดยเน้นการเป็นผู้สอนและการเป็นผู้ปฏิบัติ “ความเป็นพลเมือง” เพื่อเป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนแทนการสอนให้รู้ ให้จำแบบดั้งเดิม ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) (UNESCO, 2005) ได้เสนอวิธีการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองโดยใช้วิธีการหรือแนวทางที่เป็นการร่วมกันพิจารณาเลือกกระหว่างผู้เรียนกับผู้สอน และการทำให้เด็กและเยาวชนได้สื่อสารและแสดงออกในหลากหลายรูปแบบ เช่น การพูด การแสดงออกผ่านรูปภาพ บทเพลง บทกวี อันเป็นเครื่องมือที่จะสะท้อนความเป็นพลเมือง ความเป็นประชาธิปไตย ความยุติธรรม เสรีภาพ และสันติภาพ ซึ่งวิธีการ หรือแนวทางเหล่านี้ต้องเริ่มต้นตั้งแต่ระดับปฐมวัย ดังที่ Alderson, Hawthorne and Killen (2005) กล่าวว่าเป็นการยากที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง “ความเป็นพลเมือง” กับ “เด็กปฐมวัย” เพราะความเป็นพลเมืองมีมาตั้งแต่เกิดและมีฐานะเป็นบุคคลตามกฎหมาย (เกิดและมีชีวิต) โดยมีสิทธิตามกฎหมายที่จะได้รับการบริการ ค้ำครองดูแล และการได้รับความสะดวก

จากรัฐในการพัฒนาเด็กปฐมวัยให้มีคุณลักษณะทางสังคมตามความเชื่อ ความคาดหวัง และค่านิยมของผู้ใหญ่ การพัฒนาความเป็นพลเมืองในเด็กปฐมวัยจึงเป็นกระบวนการทั้งในด้านสติปัญญาและสังคม เพราะเด็กมีความสามารถที่จะเรียนรู้ ไม่เพียงในด้านสติปัญญา แต่หมายรวมถึงในด้านสังคมและอารมณ์ด้วย การที่เด็กปฐมวัยมีสมรรถนะในการเรียนรู้ และการศึกษาเล่าเรียนในช่วงต้นของชีวิต เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเป็นพลเมือง เพราะเด็กปฐมวัย สามารถแสดงออกซึ่งความคิด ความต้องการ และนำไปสู่การตัดสินใจที่มีผลต่อตนเอง (Nutbrown & Clough, 2009)

ดังนั้น การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองกับการศึกษาปฐมวัย จึงเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ เพราะเด็กมีฐานะเป็นพลเมืองตั้งแต่เกิด ส่วนการพัฒนาความเป็นพลเมืองก็เช่นกันเพราะเด็กมีความสามารถในการเรียนรู้ต่าง ๆ ได้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดาด้วยตนเองและการมีปฏิสัมพันธ์กับสังคม การศึกษาปฐมวัยมีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาสติปัญญา ร่างกาย อารมณ์ สังคม และจิตใจ อย่างสมดุลกัน ซึ่งทั้งหมดนี้คือการพัฒนาความเป็นพลเมืองที่มีคุณลักษณะ มีทักษะ และมีโนทัศน์ ให้มีการตระหนักรู้ในตนเอง ผู้อื่นและสังคม มีส่วนร่วม มีความรับผิดชอบ และเข้าใจบทบาท หน้าที่ของตนภายใต้พัฒนาการตามช่วงวัย เช่น มีความเคารพในตนเองและบุคคลอื่น การเคารพกติกาและข้อตกลง เข้าใจความหลากหลาย มีอิสรภาพแห่งตนและของบุคคลอื่น เป็นต้น

แนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัย

ภายใต้มนทัศน์หลักทั้งสองประการ ประกอบด้วยมนทัศน์ของพลเมือง ความเป็นพลเมือง และพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย กับมนทัศน์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองกับการศึกษาปฐมวัย นำมาสู่การพัฒนาแนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัย ได้ดังนี้

- 1) การจัดประสบการณ์ผ่านการเล่นเพื่อเรียนรู้ความเป็นพลเมือง
- 2) การจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ
- 3) การจัดประสบการณ์ผ่านบทบาทของครูผู้ปลูกฝังคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย และ
- 4) การจัดประสบการณ์เพื่อสร้างคุณค่าความเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการทางสังคมในสถานศึกษาปฐมวัย

1. การจัดประสบการณ์ผ่านการเล่นเพื่อเรียนรู้ความเป็นพลเมือง

การเล่นเป็นธรรมชาติของเด็กและเป็นสิทธิตามกฎหมายตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก (Convention on the Rights of the Child) ที่ระบุว่าเด็กทุกคนมีสิทธิจะเล่นและร่วมกิจกรรมสันทนาการที่เหมาะสมตามวัย (United Nations, 1989) การเล่นเป็นกิจกรรมที่สำคัญของชีวิตเด็ก เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ พัฒนาการและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสมอง การเล่นช่วยกระตุ้นให้มีการเพิ่มขึ้นของการส่งสัญญาณประสาทและเพิ่มการประสานงานระหว่างเซลล์สมองกับการทำงานของร่างกายได้ดีขึ้น

การเล่นเป็นกระบวนการพัฒนาด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ซึ่ง Rudolf and Cohen (1984) กล่าวว่า การเล่นนำไปสู่การค้นพบความคิดและเหตุผล ความเชื่อมโยงกับสังคม และความสมดุลในอารมณ์

การจัดประสบการณ์เพื่อเรียนรู้ความเป็นพลเมืองผ่านการเล่นของเด็กปฐมวัย นับเป็นการจัดประสบการณ์ที่มีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของเด็กมากที่สุด ดังนั้นจึงต้องให้ความสำคัญ

สำคัญกับการเล่น ไม่ปิดโอกาสของเด็กที่จะเล่น รวมทั้งจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเล่น ความปลอดภัยและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อให้เด็กเกิดความเข้าใจในตนเองและผู้อื่น เด็กปฐมวัยจะมีพัฒนาการการเล่นในสังคมเมื่อเข้าสู่โรงเรียน (Erikson, 1993) การเล่นในสังคมนี้จัดเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองที่สำคัญ เพราะเด็กปฐมวัยจะเกิดการพัฒนาปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การรู้จักแบ่งปัน การเรียนรู้การเป็นผู้นำและผู้ตาม การเรียนรู้กฎและกติกาต่าง ๆ รวมทั้งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและความคิดให้เข้ากับสภาพแวดล้อมและความเป็นจริง การเล่นช่วยให้เด็กปรับตัวเข้ากับสังคม และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปกติสุข การเล่นของเด็กจะสะท้อนคุณลักษณะผ่านการพูด ทำทาง และการกระทำจึงเป็นโอกาสที่สำคัญในการพัฒนาเด็กให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสมต่อความเป็นพลเมือง

สรุปได้ว่าแนวทางการจัดประสบการณ์ผ่านการเล่นเพื่อเรียนรู้ความเป็นพลเมือง ควรเริ่มต้นโดยกำหนดแนวทางการจัดประสบการณ์ที่สอดคล้องกับหลักสูตรสถานศึกษา ผ่านการเรียนรู้โดยการเล่นในโรงเรียนตามตารางกิจกรรมประจำวัน ด้วยการเคารพสิทธิของเด็กที่จะเล่น ดังนั้น จึงต้องจัดเวลาและกิจกรรมที่เด็กมีโอกาสได้เลือกเล่นตามความสนใจเพื่อตอบสนองสิทธิด้านนี้ของเด็ก การจัดกิจกรรมการเล่นเป็นการเรียนรู้เพื่อการค้นพบตนเอง และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เรียนรู้บทบาทของตนเองและผู้อื่น การมีน้ำใจและการแบ่งปัน การยอมรับและชื่นชมยินดีกันและกัน การเคารพกฎเกณฑ์และกติกาต่าง ๆ

2. การจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ

พลเมืองดีมีคุณภาพ เป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง เพราะพลเมืองดีเป็นการพัฒนาบุคคลทั้งในด้านของคุณลักษณะ (character) ส่วนมีคุณภาพหมายถึง พลเมืองที่มีความสามารถทั้งในด้านของสติปัญญา (cognitive) และทักษะ (skill) หรือ สมรรถนะ (competency) อันหมายถึง คุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากความรู้ ทักษะและคุณลักษณะต่าง ๆ ที่ทำให้ผลการปฏิบัติงาน (performance) อยู่ในระดับสูง ซึ่งเป็นสิ่งที่ประเทศต่าง ๆ พยายามที่จะให้พลเมืองของตนมีลักษณะเช่นนั้น

หากจะนำทัศนะของนักวิชาการที่กล่าวถึง ลักษณะของพลเมืองดีมีคุณภาพ เช่นทัศนะของ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว สามารถสรุปลักษณะได้สามประการ ประกอบด้วย 1) มีสุขภาพกายและจิตใจที่ดี 2) มีความรู้และความรอบรู้ และหลักคิดตามหลักธรรมของศาสนา และ 3) มีจิตสำนึก ลักษณะทั้ง 3 ประการนี้สอดคล้องกับความมุ่งหมายที่สำคัญของการศึกษาปฐมวัย หมายรวมถึงกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดทุกด้าน ซึ่งในบทความนี้จะนำเสนอการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพในสองมิติ คือ มิติในความเป็นตัวตนของบุคคลแต่ละคน (self) และมิติในส่วนที่เป็นสังคม (social) โดยทั้งสองมิตินี้ไม่ได้แยกออกจากกัน แต่กลับมีความสัมพันธ์กันและจัดเป็นพัฒนาการทางสังคมของเด็กปฐมวัย เพราะเป็นการเรียนรู้ทางสังคม แนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ จะมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาเด็กปฐมวัยให้มีความสามารถในการกำกับตนเอง (self-regulation) การมีวินัยในตนเอง (self-discipline) และการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล (social interpersonal) อย่างเหมาะสม

แนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ โดยมุ่งเน้นให้เด็กปฐมวัยเกิดการกำกับตนเองด้วยการตั้งเป้าหมาย สังเกตตนเอง ตัดสินตนเอง และแสดงปฏิกิริยาต่อตนเองได้อย่างเหมาะสม การกำกับตนเองจะช่วยให้เด็กปฐมวัยมีความรู้ ความเข้าใจในความสามารถของตนเองที่มีต่อการกำกับตนเองในกฎระเบียบต่าง ๆ และการเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในอนาคต (Mischel, Shoda & Peack, 1988 อ้างถึงใน สิรินทร์ ลัดดาภิบาล บุญเชิดชู, 2557) โดยอาจเริ่มต้นให้เด็กเป็นผู้กำหนดเป้าหมายของการทำกิจกรรมด้วยตนเองว่า เป้าหมายของการทำกิจกรรมคืออะไร สามารถระบุออกมาเป็นกิจกรรมที่แสดงถึงคุณภาพ คุณลักษณะ หรือปริมาณของชิ้นงานหรือผลงาน เป็นต้น จากนั้นให้เด็กพิจารณาว่าตนเองมีความสามารถในระดับใดจะอย่างไรจึงจะบรรลุเป้าหมายที่ตนเองกำหนดไว้ ให้เด็กตัดสินตนเองว่ากิจกรรมที่ทำได้หรือไม่ได้บรรลุเป้าหมายหรือไม่ และสะท้อนผลการทำกิจกรรมของตนเอง การกำกับตนเองถือว่าเป็นกระบวนการในการพัฒนาความเป็นพลเมืองประการหนึ่ง เพราะหากพลเมืองมีความสามารถที่จะกำกับตนเองได้แล้วจะนำไปสู่ความสำเร็จมากกว่าการถูกกำกับโดยผู้อื่น มีงานวิชาการหลายเรื่องที่ระบุว่าบุคคลที่มีการกำกับตนเองสูงจะประสบความสำเร็จในชีวิตสูง เช่นงานวิชาการของ Baumeister et al. (1998) เป็นต้น

แนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ โดยมุ่งเน้นให้เด็กปฐมวัยมีวินัยในตนเอง เพราะเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก การมีวินัยในตนเองนอกจากจะส่งผลให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิต ได้รับการยอมรับ นับถือ ชื่นชมจากบุคคลอื่น ๆ ที่รู้จักแล้วยังส่งผลให้ชุมชน สังคม ประเทศชาติมีความสงบสุขเจริญก้าวหน้าเป็นสังคมที่มีคุณภาพ ดังที่ บุญชม ศรีสะอาด (2555) กล่าวว่า การพัฒนาให้บุคคลมีวินัยในตนเองตั้งแต่เด็กและรักษาไว้อย่างต่อเนื่องโดยการจัดประสบการณ์เพื่อให้เด็กปฐมวัยเกิดวินัยในตนเองนั้น ต้องจัด จิตดี (2547) กล่าวว่า ความมีวินัยในเด็กปฐมวัยประกอบด้วย 1) ความรับผิดชอบในการทำงานหรือกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย การเก็บรักษาของใช้ การปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อตกลงของห้องเรียน 2) การรู้จักเวลาในการปฏิบัติกิจกรรม การฟังสัญญาณ และการปฏิบัติได้เหมาะสมกับช่วงเวลา 3) ความอดทน อดกลั้นในการรอคอย การควบคุมตนเองในการทำกิจกรรม ความพากเพียรในการทำสิ่งยากให้ประสบความสำเร็จ 4) ความเชื่อมั่นในตนเอง การกล้าแสดงออกทั้งความคิดเห็นและท่าทาง และความพยายามในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง และ 5) ความเป็นผู้นำ ผู้ตาม ความคิดสร้างสรรค์ การแสดงความคิดเห็น การรับฟังความคิดเห็น การให้และรับความช่วยเหลือ และความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักการแบ่งปัน ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังให้กับพลเมือง ดังนั้นการที่เด็กปฐมวัยได้รับการพัฒนาคุณลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นพื้นฐานที่ดี การจัดประสบการณ์เพื่อให้เด็กปฐมวัยมีวินัยในตนเองต้องเริ่มต้นจากการที่มีเจตคติที่ดีต่อเด็ก ให้เด็กได้มีอิสระทางความคิดโดยครูคอยแนะนำ ชี้ทางที่เหมาะสมไม่ควรครอบงำเด็กหรือต้องออกคำสั่งตลอดเวลา และการสร้างวินัยต้องกระทำอย่างต่อเนื่องผ่านกิจกรรมต่าง ๆ จนกลายเป็นวิถีชีวิต หรือหลักปฏิบัติ

แนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ โดยมุ่งเน้นให้เด็กปฐมวัยมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล ตามทัศนะของ Harry Stack Sullivan ซึ่งทำการศึกษาโดย Feist (1990) เมื่อเข้าสู่ช่วงวัยเด็ก (childhood) การเล่นกับเพื่อนอย่างเสมอภาค จะส่งเสริมการ

พัฒนาการทางภาษา เด็กจะค้นพบตนเองและการสร้างมิตรภาพกับผู้อื่น และเมื่อเข้าสู่ช่วงวัยเรียน (juvenile era) โดยช่วง 3 ปีแรกในโรงเรียน เด็กมีความต้องการที่จะเล่นกับเพื่อนอย่างเสมอภาค มีการเรียนรู้ที่จะทำอะไรให้สำเร็จ (complete) การประนีประนอม (compromise) และความร่วมมือ (cooperate) ซึ่งพฤติกรรมลักษณะนี้สอดคล้องกับความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยอย่างยิ่ง ดังนั้นจึงต้องมีการส่งเสริมและพัฒนาทักษะที่จะให้เด็กได้มีพฤติกรรมทางสังคมอย่างเหมาะสม ซึ่ง Hurlock (1978) สรุปไว้ว่ารูปแบบพฤติกรรมทางสังคมของเด็กแบ่งเป็นสองแบบ กล่าวคือ รูปแบบการเข้าสังคม (social behavior pattern) ประกอบด้วย ความร่วมมือ การยอมรับจากสังคม ความเป็นเพื่อน การเห็นอกเห็นใจ การฟังพาดคำผู้อื่น การไม่เห็นแก่ตัว การแข่งขัน และการเลียนแบบ ส่วนรูปแบบการไม่เข้าสังคม (unsocial behavior pattern) ประกอบด้วย ความก้าวร้าว การทะเลาะวิวาท การยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง การใช้อำนาจเหนือบุคคลอื่น การล้อเลียน ข่มขู่หรือการรังแก การปฏิเสธ อดทน และการแบ่งแยกเพศตรงกันข้าม เมื่อเป็นเช่นนี้การจัดประสบการณ์เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองจึงต้องส่งเสริมให้เกิดพฤติกรรมการเข้าสังคม และจัดการกับพฤติกรรมการไม่เข้าสังคมอย่างเหมาะสม ยกตัวอย่าง เช่น การจัดกิจกรรมแล้วทำให้เกิดความร่วมมือไปสู่ความสำเร็จร่วมกัน จัดกิจกรรมให้เด็กเห็นความหลากหลาย โดยไม่มองว่าความแตกต่างนั้นนำไปสู่การแบ่งแยก หรือการเหยียดหยาม เมื่อมีความขัดแย้งต้องไม่ทะเลาะวิวาทกันและไม่ใช้ความรุนแรง รู้จักการประนีประนอมเพื่อประสานประโยชน์ร่วมกัน กิจกรรมเหล่านี้ผ่านการจัดประสบการณ์ของเด็กปฐมวัยได้ในทุกรูปแบบ เพียงแต่การออกแบบกิจกรรม การกำหนดเนื้อหา กิจกรรมและแนวทางหรือวิธีการทำให้เด็กเกิดมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองตามธรรมชาติและสอดคล้องกับวัย

สรุปได้ว่าแนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้สู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพ ครูและผู้ที่เกี่ยวข้องต่างต้องร่วมมือกันในการเสริมสร้างบรรยากาศ และสภาพแวดล้อมให้เด็กปฐมวัยได้มีความคุ้นชินกับการปลูกฝังวินัยผ่านการใช้ชีวิตประจำวัน โดยมุ่งเน้นให้เด็กปฐมวัยมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล เพื่อเป็นการเสริมสร้างวินัยในตนเองของเด็กปฐมวัยสู่การเป็นพลเมืองดีมีคุณภาพต่อไป

3. การจัดประสบการณ์ผ่านบทบาทของครูผู้ปลูกฝังคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย

คุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่งในการศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง การจัดประสบการณ์ผ่านบทบาทของครูจึงเป็นการเรียนรู้ทางสังคมผ่านตัวแบบ (model) โดยเป็นการเรียนรู้จากการสังเกต เลียนแบบพฤติกรรมของบุคคลอื่นเมื่อมีการยอมรับ และเด็กจะปรับมาเป็นพฤติกรรมของตนเอง ดังนั้นการจัดประสบการณ์ผ่านบทบาทของครูหมายถึงการที่ครูมีพฤติกรรมความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย โดยครูต้องผสานสองบทบาทเข้าด้วยกัน ประกอบด้วย 1) บทบาทของครูผู้เป็นประชาธิปไตย และ 2) บทบาทของผู้ใหญ่ผู้มีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยเข้าด้วยกัน บทบาทของครูผู้เป็นประชาธิปไตย กล่าวคือ ครูต้องรักและศรัทธาในเด็กทุกคนอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน ไม่ใช้อำนาจเหนือเด็ก ไม่ใช้อำนาจบังคับ รับฟังความคิดเห็นและรับรู้ถึงความรู้สึกของเด็กอย่างปราศจากอคติ เป็นต้น ส่วนบทบาทของผู้ใหญ่ผู้มีคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย ครูต้องปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีต่อสังคม มีความ

รับผิดชอบตามหน้าที่ เป็นผู้ที่มีวุฒิภาวะ และเป็นพลเมืองที่มีจริยธรรม เป็นต้น

บทบาทเหล่านี้จะเป็นแบบอย่างที่ดีที่ทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้เพราะครูปฐมวัยมีความใกล้ชิดกับเด็ก ซึ่งเป็นไปตามกระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้โดยการสังเกตหรือเลียนแบบตามที่ สุรางค์ ไคว์ตระกูล (2552 อ้างถึงใน สิรินทร์ ลัดดาภิบาล บุญเชิดชู, 2557) ได้อธิบายไว้ว่าการเรียนรู้โดยตัวแบบเริ่มต้นจากกระบวนการความใส่ใจ (attention) ในการเรียนรู้ ด้วยการสังเกตหรือการเลียนแบบตามการรับรู้องค์ประกอบที่สำคัญของผู้ที่เป็นตัวแบบ มาสู่กระบวนการจดจำ (retention process) พฤติกรรมที่ได้สังเกตจากตัวแบบไว้ในความจำระยะยาว โดยผู้ที่สังเกตระลึกถึงสิ่งที่สังเกตเป็นภาพพจน์ในใจ (visual imagery) และสามารถเข้ารหัสด้วยคำพูดหรือถ้อยคำ (verbal coding) มาสู่กระบวนการแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ (reproduction process) ซึ่งเป็นกระบวนการแปรสภาพ (transform) ภาพพจน์ (visual image) หรือสิ่งที่จำไว้เป็นเข้ารหัสด้วยคำพูดหรือถ้อยคำ (verbal coding) แสดงออกมาเป็นการกระทำหรือแสดงพฤติกรรมเหมือนกับตัวแบบ แต่การเรียนรู้ด้วยการสังเกตหรือการเลียนแบบไม่ใช่พฤติกรรมอย่างตรงไปตรงมา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการทางพุทธิปัญญา (cognitive process) และความพร้อมทางร่างกาย การแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบจึงแตกต่างกัน และสุดท้ายเป็นกระบวนการจูงใจ (motivation process) ซึ่งแรงจูงใจของบุคคลที่จะแสดงพฤติกรรมเหมือนตัวแบบ เนื่องมาจากความคาดหวังที่ว่า การเลียนแบบจะนำประโยชน์มาให้ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าการที่ครูได้แสดงบทบาทที่สะท้อนคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยสามารถถ่ายทอดมาสู่เด็กปฐมวัยได้ แต่ต้องกระทำให้เด็กปฐมวัยเห็นว่าคุณลักษณะเหล่านั้นมีประโยชน์อย่างไร โดยพัฒนาความเข้าใจ ความสามารถในการให้เหตุผลในเชิงของคุณธรรม การสร้างจิตสำนึกที่ดีควบคู่กันไป คุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยจึงจะบังเกิดขึ้นได้ในเด็กปฐมวัย

การจัดประสบการณ์ผ่านบทบาทของครูผู้ปลูกฝังคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย นับได้ว่าบทบาทครูถือเป็นส่วนสนับสนุนการจัดประสบการณ์จากตัวแบบที่สำคัญสำหรับเด็กปฐมวัย เนื่องจากเด็กปฐมวัยเรียนรู้ผ่านการสังเกตและเลียนแบบ ซึ่งครูเป็นบุคคลที่เด็กปฐมวัยมีความใกล้ชิดและเป็นบุคคลที่ทำให้เด็กปฐมวัยมีแรงจูงใจที่จะแสดงคุณลักษณะความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยที่ดีต่อไป

4. การจัดประสบการณ์เพื่อสร้างคุณค่าความเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการทางสังคมในสถานศึกษาปฐมวัย

เมื่อเด็กเข้าสู่ช่วงวัยเรียน เด็กปฐมวัยจะเปลี่ยนผ่านการมีสังคมในครอบครัวมาสู่สังคมโรงเรียน ซึ่งเป็นสังคมใหม่ เด็กปฐมวัยจึงต้องมีการเรียนรู้การปฏิบัติตนและปรับพฤติกรรมให้บุคคลอื่นยอมรับ ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคม (socialization process) ที่สำคัญที่เด็กเรียนรู้ผ่านสังคมโรงเรียน เด็กในวัยนี้ จะมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว มีความคิดริเริ่มและความรู้สึกผิด (Erikson, 1993) ดังนั้นจึงเป็นโอกาสสำคัญในการจัดประสบการณ์เพื่อสร้างคุณค่าความเป็นพลเมือง (value of citizenship) ผ่านกระบวนการทางสังคมในสถานศึกษาปฐมวัย โดยการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่กระตุ้นความคิดริเริ่มในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และรู้สึกผิดกับพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมด้วยตนเอง

คุณค่าความเป็นพลเมือง หมายถึง การที่พลเมืองมีความผูกพันและทำหน้าที่เพื่อสังคมและประเทศชาติอย่างมีจิตสำนึกและความรับผิดชอบ มุ่งสู่การทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ (benefits) ของส่วนรวม เป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วมสร้างสรรค์ จรรโลงประเทศชาติเพื่อทำให้เกิดสิ่งที่ดีกว่า หากมีการเริ่มต้นที่ถูกต้องผ่านปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ในโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นครู ผู้บริหารสถานศึกษา และเพื่อนตามแต่ละบทบาทอย่างเหมาะสมซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เด็กปฐมวัยได้มีประสบการณ์ ดังนั้นบรรยากาศทางสังคมในโรงเรียนจึงเป็นสิ่งสำคัญ ด้วยการสร้างสังคมที่ดีในโรงเรียน โดยเริ่มต้นที่โรงเรียนต้องคำนึงถึงสิทธิทุกประการที่เด็กมี และพึงได้รับ การกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์และการปลูกฝังการปฏิบัติตามกฎระเบียบนั้น ให้อยู่บนหลักการของการพัฒนาจิตสำนึกอันเป็นการเริ่มต้นจากภายในตัวบุคคลมากกว่าการบังคับจากภายนอก สภาพแวดล้อมทางสังคมต้องส่งเสริมให้เด็กเห็นคุณค่าของตนเอง บุคคลอื่น และร่วมมือกันอย่างสร้างสรรค์ ให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งที่เหมาะที่ควรผ่านรูปแบบกิจกรรมของโรงเรียน บทบาทและการทำหน้าที่ตามบทบาทของแต่ละบุคคล เพราะกระบวนการทางสังคมจะเกิดขึ้นในสองรูปแบบ กล่าวคือ ผ่านการสังเกตเลียนแบบ กับการบอกหรือสอนกันโดยตรง ซึ่งในรูปแบบแรกนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญมากเพราะเป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นทั้งตั้งใจและไม่ตั้งใจ ยกตัวอย่างหากพฤติกรรมของผู้ใหญ่ไม่ตรงกันกับคำพูด หรือคำสอนที่ผู้ใหญ่ปลูกฝังกับเด็กปฐมวัย เด็กจะมีความสับสนว่าพฤติกรรมนั้นเป็นอย่างไร มีความหมายอย่างไร และหากเด็กได้เรียนรู้แบบนี้ไปตลอด ธรรมชาติในช่วงวัยนี้ของเด็กที่กำลังสร้างความรู้สึกลึกซึ้งตามที่นักวิชาการได้อธิบายไว้จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม เด็กอาจจะไม่รู้สึกลึกซึ้งเพราะผู้ใหญ่ยังทำในสิ่งนั้นได้ เป็นต้น ส่วนรูปแบบการบอกหรือสอนกันโดยตรง เป็นสิ่งที่ผ่านการจัดการดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องจึงต้องมาร่วมกันพิจารณาถึงเนื้อหา และแนวทางที่เหมาะสม แต่สิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือการไม่บอกอย่างแล้วทำอีกอย่าง

การจัดประสบการณ์เพื่อสร้างคุณค่าความเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการทางสังคมในสถานศึกษาปฐมวัย นับเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณค่าของความเป็นพลเมือง เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัต (dynamic) ที่เด็กได้รับประสบการณ์เป็นระยะเวลาอย่างน้อย 2-3 ปี ในช่วงเวลาที่สำคัญในชีวิตเพราะเป็นวัยที่เด็กจะเรียนรู้จดจำ และปรับเป็นพฤติกรรมตลอดจนพัฒนาเป็นอุปนิสัย นอกจากนี้โรงเรียนต้องพัฒนาให้เด็กปฐมวัยมีส่วนร่วมอย่างรับผิดชอบ และคำนึงผลที่ตามมาจากการที่มีส่วนร่วมนั้นจิตสำนึกการมีส่วนร่วมและความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่ควบคู่กันในฐานะที่เป็นพลเมือง โรงเรียนต้องพัฒนาให้เด็กกล้าคิด กล้าแสดงออกทางความคิด สามารถสื่อสารความคิด นำมาสู่การปฏิบัติให้เกิดผลและผลนั้นกระทบต่อตนเองและบุคคลอื่นอย่างไร ดังนั้นสังคมในโรงเรียนจึงต้องเปิดกว้างทางความคิด ให้เด็กมีเสรีภาพในการคิดและการลงมือปฏิบัติ การเคารพความคิดของกันและกัน ไม่นำความต่างไปสู่ความขัดแย้ง สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่ทุกคนในโรงเรียนต้องคำนึงร่วมกัน ร่วมกันสร้างสังคมที่ดีในโรงเรียน เพราะโรงเรียนมีหน้าที่ในการพัฒนาสมาชิกของสังคมให้เป็นพลเมืองที่มีคุณค่า

สรุปได้ว่าการจัดประสบการณ์เพื่อสร้างคุณค่าความเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการทางสังคมในสถานศึกษาปฐมวัย สิ่งที่สำคัญคือนโยบายของโรงเรียน หลักสูตรสถานศึกษา แนวทางการจัดประสบการณ์กิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียนที่มีการมุ่งเน้นการส่งเสริมความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัย

บทสรุป

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัย นับเป็นสิ่งสำคัญของการศึกษาปฐมวัยเพราะเป็นการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพให้กับสังคมและประเทศชาติผ่านการเข้าใจมโนทัศน์หลักสองประการ คือมโนทัศน์ของพลเมือง ความเป็นพลเมือง พลเมืองในสังคมประชาธิปไตยกับมโนทัศน์การศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองกับการศึกษาปฐมวัย ซึ่งทั้งสองมโนทัศน์นี้มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกเพราะว่าเมื่อเด็กเกิดและมีชีวิต ย่อมมีสิทธิในฐานะพลเมือง แต่การศึกษาปฐมวัยจะทำหน้าที่ในการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม เป็นพลเมืองที่มีคุณค่า โดยบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปฐมวัยต้องร่วมกันพิจารณาเนื้อหาและแนวทางในการพัฒนาความเป็นพลเมืองของเด็กปฐมวัยโดยกำหนดแนวทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับธรรมชาติและพัฒนาการตามช่วงวัยในทุกมิติของการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ผ่านการเล่น ตัวแบบ การมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และกระบวนการทางสังคมภายใต้บรรยากาศที่เกื้อหนุน ส่งเสริมและสร้างสรรค์อันเป็นการสร้างฐานชีวิตนำมาสู่การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพที่ตระหนักรู้ในตนเองและส่วนรวม มีส่วนร่วมและรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2557). แนวการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมไทย ใน *แนวทางการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย* (หน้า 1 – 10). กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา ภายใต้มูลนิธิส่งเสริมนโยบายศึกษา.
- ต้องจิตต์ จิตติ. (2547). *การพัฒนาความมีวินัยในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดประสบการณ์การจัดกิจกรรมดนตรีตามแนวคาร์ล ออร์ฟ* (ปริญญาานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา). สาขาวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพมหานคร.
- ถวิลวดี บุรีกุล และรัชต์ แสงมเหหมัด. (2557). *พลเมืองไทย: การสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันพระปกเกล้า.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2555). วินัยในตนเองและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง. *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 17 (1), 3 – 15.
- ปริญา เทวานฤมิตรกุล. (2010). พลเมืองศึกษา (Civic Education) : พัฒนาการเมืองไทยโดยสร้างประชาธิปไตยที่คน. สืบค้นจาก <http://social.obec.go.th/node/64>.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2553). *ปฏิรูปการศึกษา: แนวคิด และข้อเสนอแนะ*. กรุงเทพมหานคร: วชิระ.
- วารกรณ์ สามโกเศศ. (2554). *การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง*. สืบค้นจาก <http://www.varakorn.com/page.php?id=27>.

- ศักดิ์ชัย นิรุญทวี. (2548). รายงานการวิจัยเอกสารการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สิรินทร์ ลัดดาภิรมย์ บุญเชิดชู. (2557). การสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบ SSAPA เพื่อพัฒนาการกำกับตนเองของเด็กปฐมวัย. (ปริญญานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต) สาขาวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สิรินทร์ ลัดดาภิรมย์ บุญเชิดชู. (2559). STEM TO STEAM PLUS STREAM AND STEMM ในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กปฐมวัย. วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร 13(1), 6-16.

ภาษาอังกฤษ

- Alderson, P., Hawthorne, J., & M. Killen. (2005). The participation rights of premature babies. *The International Journal of Children's Rights* 13, 31–50.
- Baumeister, R. F., Bratslavsky, E., Muraven, M., & Tice, D. M. (1998). Ego depletion: Is the active self a limited resource? *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1252–1265.
- Erikson, E. H. (1993). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Feist, J. (1990). Theories of Personality. (2nd ed.) *Forth Worth Young Children*. 53 (1), 81- 83.
- Hurlock, E. B. (2001). *Children Development*. (8th ed.) New York: Mc Graw-Hill.
- Nutbrown, C. & Clough, P. (2009). Citizenship and inclusion in the early years: understanding and responding to children's perspectives on 'belonging'. *International Journal of Early Years Education*, 17(3), 191-206.
- Rudolf, M. & Cohen, D.H. (1984). *Kindergarten and Early Schooling*. New Jersey: Prentice Hall.
- UNESCO. (2005) *Citizenship Education for the 21st Century What is meant by citizenship education?*. Retrieved From http://www.unesco.org/education/tlsf/mods/theme__b/interact/mod07 task03/ appendix.htm.
- United Nations. (1989). *Convention on the Rights of the Child*. Retrieved From <https://treaties.un.org/doc/ publication/mtdsg/volume%20i/chapter%20iv/iv-11.en.pdf>.
- U.S. Department of Education. (2005). *Civic Learning and Engagement in Democracy*. Retrieved From <https://www.ed.gov/civic-learning>.

ผู้เขียน

อาจารย์ ดร.สิรินทร์ ลัดดาภิรมย์ บุญเชิดชู สาขาวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร อีเมล: lovesirin@windowslive.com